

da hece vezniyle halk şairleri tarzında manzumeleri de bulunmaktadır. Derviş Mûsâ mahlası ile kaleme aldığı şiirlerinin toplandığı divana bugüne kadar rastlanmamıştır. Sultan III. Ahmed devrinde, 1715 Osmanlı-Venedik Savaşı münasebetiyle yazdığı bir manzumede Şehid Ali Paşa'nın Mora'da kazandığı zaferleri terennüm eden şair, Dalmacıya'nın merkezi ve Adriyatik kıyılarının eski ve meşhur limanı olan Zara'nın ve hatta Venedik'in fethini Allah'tan diler. Manzumenin, saz şairleri arasında o zaman âdetâ moda olan aruz ile ve divan tarzında yazıldığı görülmektedir (Köprülü, III, 393-394, 418).

Bilhassa kendi manzumelerine yaptığı dinî bestelere bazı el yazması güfte mecmualarında rastlanan Derviş Mûsâ'nın, "Bir ismi Mustafâ bir ismi Ahmed" mısraı ile başlayan ve güftesi de kendisine ait olan uşşak (bazı eserlerde düğâh makamında kayıtlıdır) tevsihi, onun bestekârlıktaki kudretini göstermesi bakımından önemli bir eserdir. Din dışı eserlerinden ise günümüze sadece eviç-bûselik peşrev ve saz semâisinin notaları ulaşabilmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müstakimzâde, *Mecmûa-i İlahiyyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3397, vr. 60^b, 147^a; Mehmed Şükrî, *Mecmûa-i İlahiyyât*, İsmail E. Erünsal özel kütüphanesi, s. 84; *Mecmûa*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 546, vr. 59^b; *Mevlüt Tevsihleri* (nşr. İstanbul Konservatuarı neşriyatı I), İstanbul 1931, s. 9; Ergun, *Antoloji*, I, 120, 148, 302-303; Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, III, 393-394, 418; Banarlı, *RTET*, II, 799; Kıp, *TSM Saz Eserleri*, s. 15-16; Eşref Ertekin, "Cönklerden Derlemeler", *Çorumlu*, sy. 21, Çorum 1 Nisan 1940, s. 650; *TA*, XIII, 111; "Derviş Musa", *TDEA*, II, 261; Öztuna, *BTMA*, II, 70.

NURİ ÖZCAN

DERVİŞ MUSTAFA EFENDİ

(bk. MUSTAFA EFENDİ, Çalâkzâde).

DERVİŞ ÖMER EFENDİ

XVI ve XVII. yüzyıllarda yaşayan
ünlü Türk mutasavvıfı,
hânende ve bestekâr.

Hayatıyla ilgili çok az kaynakta bilgi bulunmakta ve bunlar arasında zamanımıza ulaşan en geniş bilgiyi Evliya Çelebi vermektedir. *Seyahatnâme*'deki "Tokatlı" kaydından Tokatlı olduğu anlaşılmaktadır. Ebû İshakzâde Mehmed Esad Efendi ise onun İstanbul'da doğduğun-

dan ve orada yerleştiğinden bahseder. Bunlardan hareketle Tokat'ta doğup küçük yaşta İstanbul'a geldiği ileri sürülebilir. Derviş Ömer, ünlü mutasavvırlardan ders alarak kendisini bu sahada yetiştirdi ve daha sonra Mısır'a gitti. Kahire'de Gülşeniyye tarikatının kurucusu İbrâhim Gülşenî'nin (ö. 940/1534) sohbetlerine katıldı ve ondan hilâfet aldı. Dönüşünde II. Selim devrinde (1566-1574) şeyhiğe tayin edildi. Müsikideki temel bilgileri bu sırada devrin üstatlarından elde etti ve giderek bu sahada da söz sahibi oldu. Osmanlı sarayında hükümdarlardan yakın ilgi gördü ve birçoğunun meclislerine katıldı. Sonraları musâhib-i şehriyârlar arasında yer aldı. Müsiki kabiliyetinin yanı sıra tabii bir ses güzelliğine de sahip olan Derviş Ömer, hânendeliğindeki şöhreti üzerine sarayın serhânendeliğine getirildi. Rivayete göre 140 yaşında vefat etmiştir.

Kanûnî Sultan Süleyman ile (1520-1566) IV. Murad (1623-1640) arasındaki sekiz padişah devrinde yaşayan, bunlardan yedisinin sohbetinde bulunan Derviş Ömer Kanûnî'nin Sigetvar seferine de katıldı. Asrının önemli simalarından ve büyük bestekârlarından olan Derviş Ömer'in şöhretinin en parlak dönemi, aynı zamanda serhânendeliğini yaptığı IV. Murad'ın saltanat yıllarına rastlar. Kendisine "peder" diye hitap eden hükümdardan büyük itibar gördü. Bu arada padişahın Murâdî mahlası ile yazdığı gazellerden birini eviç makamında besteledi. Derviş Ömer'in müsikide birçok talebe yetiştirdiği muhakkaktır. Enderun'daki hocalığı sırasında Evliya Çelebi de onun talebesi olmuştur. Ancak müsikideki en meşhur talebesi, bestekâr ve hânende Galatalı Vehbî Osman Efendi'dir. Eserlerinden zamanımıza eviç makamında üç hâneli bir dinî peşrevi ulaşabilmıştır.

Gülşenî Derviş Ömer Efendi'yi, Lâle Devri'nin ünlü tanburî, hânende ve bestekârlarından olan Derviş Ömer ile karıştırmamak gerekir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 632-633, 634; X, 297; Esad Efendi, *Atrabü'l-âsâr*, I, I, Ktp., TY, nr. 6204, vr. 15^b; H. G. Farmer, *Turkish Instruments of Music in the Seventeenth Century*, Glasgow 1937, s. 4; Ergun, *Antoloji*, I, 32, 129; Ezgi, *Türk Musikisi*, V, 296; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İstanbul 1963, s. 96-97; Ahmed Refî, "Enderunlu Şairler, Hattatlar ve Musiki San'atkarları Tezkiresi" (nşr. Rıfıkı Melûl Meriç), *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1956, s. 149-153; Öztuna, *BTMA*, II, 176-177.

NURİ ÖZCAN

DERVİŞ PAŞA

(ö. 1015/1606)

Osmanlı vezîriâzamı.

Bazı eserlerde adı Derviş Mehmed olarak da geçer. Boşnak asıllı olup Enderun'da yetişti. Daha sonra Bostancı Ocak-ğında kethüdâ oldu. 1013 Şâbanında (Ocak 1605) bostancıbaşılık görevinde bulunuyordu (TSMa, nr. E 7911). I. Ahmed'in annesi Handan Sultan nezdinde itibar sahibi olduğu zikredilir (Peçuylu, II, 316). I. Ahmed'in Bursa ziyareti sırasında İstanbul muhafızlığında bulundu. 18 Ocak 1606'da vezâretle kaptan-ı deryâliğe getirildi (BA, KK, *Ruûs*, nr. 256, s. 31) ve kendisinden önceki kaptanın has*ları ona tahsis edildi (BA, Ali Emîrî, I. Ahmed, nr. 339). Bu görevde iken donanma gemilerinin tamiri ve yenilerinin inşası ile ilgilenerek üç ay içinde Akdeniz'e gönderilmek üzere elli parça kadırgayı hazır hale getirdi. Saraya olan yakınlığı dolayısıyla devlet işlerinde sözü geçen ve I. Ahmed'i etkisi altına alan Derviş Paşa, Macaristan seferiyle meşgul olan Vezîriâzam Lala Mehmed Paşa'yı gözden düşürmeye çalıştı. Özellikle Anadolu'daki karışıklıklar ve Şah Abbas'ın Osmanlı topraklarına yönelik saldırıları dolayısıyla vezîriâzamanın bizzat İran Seferi'ne çıkması gerektiğini padişaha telkin etti. Bir yandan da Lala Mehmed Paşa'nın yakın adamı yeniçeri ağası Hüseyin'i Halep beylerbeyiliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırdı. İsteği doğrultusunda İran seferi serdarlığı ile görevlendirilen yaşlı ve hasta vezîriâzam ordu Üsküdar'a geçtiği sırada vefat etti. Lala Mehmed Paşa'nın hizmetinde bulunan Peçuylu İbrâhim, Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi'nin Defterdar Bâkî Paşa'ya yaşlı vezîriâzamanın, tedavisiyle uğraşan bir Portekizli hekim tarafından zehirlendiğini söylediğini belirterek bunda Derviş Paşa'nın rolü olduğunu ima eder (*Târih*, II, 320-321).

Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine vezîriâzam olan (15 Safer 1015/22 Haziran 1606) Derviş Paşa, bu defa zahire sıkıntısı çekilebileceği ve geç kalındığı gerekçesiyle seferin ertelenmesi için I. Ahmed'i ikna etti. Ancak bu konuyla ilgili müşavere meclisinde Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi, Üsküdar'da bulunan ordunun sefere çıkmasının daha uygun olacağını ileri sürdü. Tartışmalar sonunda Şark seferi serdarlığı Deli Ferhad Paşa'ya ve-

rildi, vezîriâzamı sefere göndermek istediği için de Sun'ullah Efendi görevinden azledildi. Böylece İstanbul'da kalan Derviş Paşa bazı devlet işlerindeki usulsüzlüklere el attı. Öncelikle Avusturya ile barış yapılması işine yöneldi. Elçileri Lello vasıtasıyla İngiliz kralından uygun bir antlaşma için aracı olmasını istedi. Savaşların ağır masrafları yüzünden ortaya çıkan para sıkıntısına çareler aradı. Özellikle dinî hizmet görenlerin geçimleri dışında oldukça fazlalaşmış olan tahsisatlarının (duâgûluk vazifeleri) kesilmesini ve varlıklı yahudilerin ihtiyaç fazlası gümüş ve mücevherlerine, karşılığı bir iki yılda devletçe ödenmek üzere el konulmasını düşünmüştü. Yaptığı icraatlarla yeniçerilerin güvenliğini kazanırken bu iki zümre kendisine düşman oldu. Rüşvet alanlar, görevlerinde suistimalde bulunanlar ve sahte para basanlara karşı sert bir mücadeleye girişti. Avusturya ile devam eden barış müzakerelerini bir sonuca bağlayan, Osmanlı siyasî ve diplomasi tarihinde oldukça önemli bir yeri bulunan Zitvatorok Antlaşması (11 Kasım 1606) onun sadâreti sırasında imzalandı.

Bu sırada Şark seferi serdarı Ferhad Paşa'nın Celâîlîler'e karşı Kayseri ve Konya'daki başarısızlık haberleri geliyordu. Ordudaki siphahilerden sonra mevâcib*lerini alamayan yeniçeriler isyan etmiş, Ferhad Paşa'nın izin vermesiyle bu askerler Üsküdar'a gelmişlerdi. Öte yandan Canbulatoğlu isyanı da alevlenmişti. Vezîriâzam bölükbaşları aracılığıyla askerlerin karşıya geçmemelerini, Aydın ve Saruhan'da kışlamalarını emrederken Muallim-i Sultânî Mustafa Efendi ile Ebû'l-Meyâmin Mustafa Efendi'nin vefatıyla tekrar şeyhülislâm olan Sun'ullah Efendi'nin telkinleri sonucu azledilip ortadan kaldırılması kararı alınmıştı. Azledildiğinden habersiz saraya davet edilen vezîriâzam burada boğularak öldürüldü (8 Şâban 1015/9 Aralık 1606).

Derviş Paşa'nın idam sebebi olarak, düşmanlarının konağına Hz. İsa ile Hz. Meryem'in resimlerini koyup onu Hristiyanlık'la itham etmeleri, Demirkapı civarında yaptırdığı konağın bina emini olan yahudinin bazı sebeplerle ona kin besleyerek konak surlarıyla has bahçe arasındaki ahırın altından Enderun'a uzanan gizli bir dehliz açtırdığını ihbar etmesi, İstanbul evlerinden şahnişin başına 1000 akçe vergi almaya kalkışması, yahudiler hakkındaki düşünceleri dola-

yısıyla bu zümrenin saraydaki ilgililere 400.000 altın dağıtıp onların aleyhine teşvik etmeleri gibi çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Vefatına, "Kıydı Dervîş'ine şâh" (1015) mısraı ile tarih düşürülen Derviş Paşa'nın katlinden dolayı I. Ahmed'in birkaç gün sonra pişman olduğu da belirtilir. Cesedinin Üsküdar'da Miskinler yakınlarında defnedildiği kayıtlıdır. Devlet tarafından el konan mallarından Büyükçekmece civarı köylerindeki çiftlikleri Doğancıbaşı Hâfız Ahmed Ağa'ya (TSMA, nr. E 7774/1-2), Demirkapı'daki konağı önce Mısır muhafızı Hasan Paşa'ya (TSMA, nr. E 7910/2), sonra Reisülküttâb Hamza Efendi'ye (TSMA, nr. E 7910/3-4) temlik edildi.

Derviş Paşa'yı gayet mağrur, kendi bildiğinden şaşmayan, oldukça zalim bir kişi olarak tanıtan Osmanlı tarihçileri genellikle onun aleyhinde ifadeler kullanmışlardır. Azmîzâde Hâletî, vezîriâzâmın bu halini tasvir için seksen beyitlik *Hadd-i Mestân* adlı bir kaside yazmıştır. Öte yandan çağdaşı İngiliz elçisi Lello onu bu mevkide gördüklerinin en azimli ve becerikli olarak tavsif eder.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, nr. E 7774/1-2, 7910/2, 7910/3-4, 7911; BA, Ali Emîrî, I. Ahmed, nr. 339, 850; BA, KK, *Ruûs*, nr. 256, s. 31; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı Tarihine Âid Belgeler, Telhisler (1597-1607)*, İstanbul 1970, s. 111, 118-121, 124-126, 131; Mustafa Sâfi, *Zübdetü't-tevârîh*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, II, nr. 2429, vr. 56^a, 60^a-61^a; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 537, 543, 554, 609, 614, 616-618, 768; Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, *Târih* (haz. Nezihi Aykut, doktora tezi, 1980), İÜ Ed.Fak., Genel Kitaplık, TE, nr. 57, II (metin), 288, 297-302, 310-312; Mehmed b. Mehmed, *Nuhbetü't-tevârîh ve'l-ahbâr*, İstanbul 1276, s. 231-232; Peçuyulu İbrâhim, *Târih*, II, 293-295, 316, 319-321, 322-329, 354; Topcular Kâtibi Abdülkâdir Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yılmaz, doktora tezi, 1990), İÜ Ed.Fak. Genel Kitaplık, TE, nr. 80, s. 345, 347, 362, 365, 368-372, 379, 382, 983; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 251, 271, 275-282; a.mlf., *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 141; Mehmed b. Mehmed er-Rûmî, *Târih-i Âl-i Osmân*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil Efendi, nr. 300, vr. 5^b, 13^a, 23^b; Orhan Burian, *The Report of Lello Third English Ambassador to the Sublime Porte: Bâbîlî Nezdinde Üçüncü İngiliz Elçisi Lello'nun Muhtırası*, Ankara 1952, s. 67-72, 79-80; Naimâ, *Târih*, I, 390, 422-434; II, 156; *Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 54-55; Ayvansarayî, *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 47; Râmizpaşazâde Mehmed İzzet, *Harîta-ı Kapudânân-ı Deryâ*, İstanbul 1258, s. 38; Hammer (Atâ Bey), VIII, 72-78, 93, 290; Mehmet İpşirli, "Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi", *TED*, sy. 13 (1987), s. 209-256; R. Ekrem Koçu, "Derviş Mehmed Paşa", *İslA*, VIII, 4506-4508; M. Cavid Baysun, "Derviş Paşa", *İA*, III, 551-552; V. J. Parry, "Derwish Pashâ", *EI²* (İng.), II, 208.

DERVİŞ PAŞA, Bosnevi

(ö. 1012/1603)

Osmanlı devlet adamı ve şairi.

Hersek'in merkezi Mostar'da doğdu. Bazı kaynaklarda asıl adı Hasan (Peçuyulu İbrâhim, II, 134), bazılarında ise Hacı (Atâ Bey, IV, 135) olarak kaydedilir. Ancak bu sonuncu ismin hacca gidişiyle ilgili olduğu söylenebilir. II. Selim zamanında (1566-1574) küçük yaşlarda İstanbul'a getirilerek İbrâhim Paşa Saray'ında eğitildi. Tahsili sırasında özellikle edebiyatta kendini gösterdi. III. Murad döneminde (1574-1595) Enderun'a alınarak doğancılar zümresine katıldı. Söylediği gazel ve kasidelerle padişahın iltifat ve ikramına mazhar olan Derviş Ağa daha sonra Has Oda'ya alındı. Bu sırada III. Murad'ın emriyle Bennâî'nin Farsça manzum *Sehânâme*'sini *Muradnâme* adıyla Türkçe'ye çevirdi. Bu çalışmasına karşılık doğancıbaşılığa, bir rivayete göre ise doğancılar kethüdâlığına getirildi (Beyânî, vr. 32^{a-b}; Kınalızâde, I, 374) ve padişahın mutemet adamlarından biri olarak huzurunda yapılan önemli toplantılara katıldı. Nitekim şahidi olduğu bazı olayları ve konuşmaları tarihçi Peçuyulu İbrâhim'e nakletmiş, o da bunları *Târih*'inde değerlendirmiştir (II, 132-133).

Doğancılığı sırasında hacca giden Derviş Ağa daha sonra şahincibaşılığa getirildi (Mart 1596). Bu görevle III. Mehmed'in Eğri ve Haçova seferine (1596) katıldı; savaşta gösterdiği kahramanlık üzerine küçük mîrâhur oldu, fakat bir süre sonra tekrar şahincibaşı yapıldı. Ardından çıkırcıbaşılığa yükseltildiği anlaşılan (Rızâ, s. 35; Riyâzî, vr. 60^b) Derviş Ağa Şubat 1599'da Bosna beylerbeyiliğine tayin edildi. Bu görevde iken İstolni Belgrad'ın barış yoluyla teslim alınmasında aracılık yaptı ve buranın muhafızlığında bulundu (Hasan Beyzâde, II, 222). Bosna beylerbeyiliğine Celâfî Deli Hasan Paşa'nın getirilmesi üzerine 1603 yılı ortalarında bu görevinden alındı.

Osmanlı-Habsburg savaşlarının bütün şiddetiyle sürdüğü bu tarihlerde Budin'e imdada gelen Serdâriekrem Lala Mehmed Paşa'nın emrinde Peşte yakınlarındaki Csepel adasını (Kızlaradası) düşmandan geri almaya çalışırken şehid düştü (4 Safer 1012/14 Haziran 1603). Ölümünden kısa süre önce kendisine vezirlik ve has*lar tevcih edilen Derviş Paşa'nın Cse-